

RECENZJE • BOOK REVIEWS

URBISZ A. 2011. *Occurrence of temporarily-introduced alien plant species (ephemerophytes) in Poland – scale and assessment of the phenomenon*. Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego nr 2897. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 198, [1] s. Cena: 26 zł (+ VAT). ISBN 978-83-226-2053-3.

Nowe spojrzenie na efemerofity
we florze Polski

New view on ephemerophytes
in the flora of Poland

Efemerofity to specyficzna, niezwykle ciekawa pod względem geograficzno-roślinnym, grupa obcych rodzimej florze przybyszki, zawlekanych przejściowo z mniej lub bardziej oddalonych części Europy, często także z innych

kontynentów, a nawet z antypodów. Z tego powodu od dawna zwracano uwagę na ich pojavę, donosząc o nich w osobnych publikacjach lub uwzględniając je w opracowaniach florystycznych poszczególnych obszarów; niekiedy udokumentowane są one tylko w zbiorach zielnikowych. Dane na ich temat gromadzone od ponad 200 lat są rozproszone w literaturze oraz w Zielnikach. Potrzebę ich zestawienia dostrzegli botanicy zajmujący się florą synantropijną, zwłaszcza, że po II wojnie światowej w nowych granicach państwowych znalazły się obszary będące wcześniej obiektem badań przyrodników niemieckich, którzy poświęcali wiele uwagi tej grupie roślin. Porównawcze zestawienie efemerofitów występujących w 6 większych miastach Polski, liczące około 340 gatunków, sporządzili Krawiecowa i Rostański (1976). Następnie K. Rostański i R. Sowa podjęli się opracowania kartoteki efemerofitów stwierdzonych na terenie naszego kraju w oparciu o prace publikowane oraz dane ankietowe nadesłane przez florystów. Na tej podstawie powstał „Alfabetyczny wykaz efemerofitów Polski” wraz z dokumentacją bibliograficzną, liczący 531 [536] taksonów (Rostański, Sowa 1987). Taksony uznane za efemerofity zostały wyróżnione także w „Krytycznej liście roślin naczyniowych Polski” (Mirek et al. 2002) – w liczbie 513. Ponieważ od tego czasu przybyły nowe informacje, a w pewnych przypadkach zmienił się status gatunków znajdujących się we wspomnianych wykazach, podjęto próbę nowego, krytycznego opracowania tej grupy synantropów. Tego trudnego i odpowiedzialnego zadania podjęła się dr Alina Urbisz z Uniwersytetu Śląskiego. Głównym jego celem było, jak pisze, „monograficzne opracowanie efemerofitów Polski oraz przedstawienie ich roli we współczesnej florze”. Przyjęte przez Autorkę kryteria przynależności gatunku do efemerofitów, obok powszechnie stosowanych w dotychczasowych klasyfikacjach (rośliny obcego pochodzenia, niezadomowione trwale i nie uprawiane na terenie Polski), uwzględniają jeszcze takie okoliczności, jak: zawlekanie „ze znacznych odległości (z reguły z terenów odległych o co najmniej kilkaset kilometrów)” oraz występowanie

Alina Urbisz

Occurrence of temporarily-introduced
alien plant species (ephemerophytes) in Poland –
scale and assessment of the phenomenon

na „specyficznych siedliskach o znacznym dopływie diaspor gatunków obcego pochodzenia”; [moim zdaniem nie są one jednak konieczne i nie mają znaczenia, jeśli gatunek spełnia inne, wymienione wyżej warunki]. Na tej podstawie, po weryfikacji danych z literatury, materiałów zielnikowych, uwzględnieniu gatunków znalezionych podczas własnych badań terenowych i informacji przekazanych przez inne osoby, sporządzono „aktualny wykaz efemerofitów Polski” liczący 400 gatunków. Złożyło się na to, według moich ustaleń, 346 taksonów (86,5%) z „Alfabetycznego wykazu efemerofitów Polski” (Rostański, Sowa 1987), 31 gatunków (8%) stwierdzonych w materiałach nie wykorzystanych przez tych autorów oraz 22 gatunki (5,5%), których stanowiska zostały ogłoszone po roku 1986. Z 513 taksonów oznaczonych jako efemerofity w zestawieniu Mirka et al. (2002) uwzględniono 385 (96,2%) oraz podano 15 gatunków (3,8%), które się w nim nie znajdują, w tym jeden występujący w wykazie Rostańskiego i Sowy (1987). Opracowanie opublikowane zostało w języku angielskim z krótkimi streszczeniami w języku polskim i niemieckim.

W rozdziałach wstępnych Autorka podaje cel pracy, etymologię terminu, definicję efemerofitów według Sudnik-Wójcikowskiej i Koźniewskiej (1988) i własne kryteria w tym względzie oraz omawia pozycję efemerofitów w klasyfikacji roślin synantropijnych. Następnie przytacza wykazy gatunków, których nie uwzględniła w swoim opracowaniu z podaniem uzasadnienia takiej decyzji (21 gatunków uznawanych przez różnych autorów za efemerofity, 10 gatunków o niepewnym statusie we florze Polski oraz 17 gatunków podawanych prawdopodobnie błędnie). Powtórnie niektóre z nich omówiono także w rozdziale 7.3. Pełniejszą listę, liczącą 134 gatunki określane jako efemerofity głównie w opracowaniu Mirka et al. (2002), wykluczone z różnych powodów, zawiera załącznik A. Przytoczono w niej także nazwy 2 nieistniejących „gatunków”, które znalazły się w wymienionym zestawieniu wskutek pomyłki komputerowej, a mianowicie *Amethystea visnaga* (nr 12) zamiast *Ammi visnaga* i *Echinochloa spinosa*

(nr 56) poprzedzającą *Echinophora spinosa*, oraz 2 gatunki *Eragrostis* (nr 58 i 59), które nie figurują tam jako efemerofity. Uwzględniono też *Pseudorlaya pumila* (nr 111) jako być może odpowiednik *Daucus pusillus* (nr 52) – s. 23 oraz *Nicandra physalodes* (nr 99) uznaną za takson uprawiany. *Hypericum japonicum* (nr 75) był podany jako synonim *H. gymnanthum* (por. s. 125). Czy w przypadku takich efemerofitów jak *Abutilon theophrasti*, *Aegilops cylindrica*, *Chenopodium pumilio*, *Lathyrus aphaca* uznanie ich za prawdopodobnie zdomowione na podstawie pojedynczych obserwacji o utrzymywaniu się przez kilka lat, okaże się słuszne, rozstrzygnie czas. Przyjmując taką zasadę, Autorka w wykazie stanowisk nie powinna zamieszczać także innych, podobnie zachowujących się gatunków, jak np. *Cynodon dactylon*, *Lepidium latifolium*, *Rapistrum perenne* czy *Fumaria capreolata* (por. Schube 1903, Zajac E. U. 1974).

W kolejnym rozdziale (materiał i metody) podano granice opracowania, przyjętą nomenklaturę oraz źródła, z których zaczerpnięto dane. Stworzono komputerową bazę danych, zawierającą 2300 dat odnoszących się do ponad 500 gatunków, zgodną z systemem ATPOL, pod nazwą „Efem-ATPOL”.

Zgromadzone materiały poddano analizie pod względem systematycznym, liczby stanowisk, dynamiki występowania, sposobu zawleczenia, pochodzenia i siedlisk zajmowanych przez efemerofity oraz zilustrowano tabelami, wykresami i kartogramami. Te ostatnie przedstawiają rozmieszczenie 12 gatunków, koncentracje stanowisk wszystkich 400 [394] efemerofitów, koncentracje stanowisk w 4 przedziałach czasowych (w tym w okresie po upadku komunizmu w Polsce) oraz w zależności od sposobów zawleczenia (z owocami egzotycznymi, zbożem, nasionami roślin oleistych, wełną, ziemią balastową, karmą dla ptaków i paszą dla zwierząt). Zaskakujący jest zwłaszcza obraz rozmieszczenia 19 efemerofitów zawlekanych z ziemią balastową (Fig. 29), których niemal wszystkie stanowiska (z wyjątkiem Gdańska) położone są z dala od portów morskich. Prawdopodobnie dostały się tam jednak w inny sposób. Opracowanie kończą: rozdział

poświęcony problemowi zdomawiania się obcych gatunków roślin ilustrowany modelem ich rozprzestrzeniania się i kartogramami rozmieszczenia 4 gatunków oraz podsumowanie wyników i wnioski. Zdecydowanie zabrakło choćby krótkiego rozdziału poświęconego przedstawieniu dotychczasowego stanu badań, a także szerszego tła historyczno-gospodarczego w poszczególnych okresach, warunkującego/sprzyjającego pojawianiu się efemerofitów.

Najobszerniejszą i najważniejszą częścią monografii są rozdziały zawierające materiały dokumentacyjne w postaci załączników. W załączniku B przedstawiono w formie tabelarycznej charakterystykę efemerofitów Polski zawierającą: nazwę gatunku, rodzinę, liczbę notowań w 4 okresach czasowych, datę (rok) pierwszego znalezienia lub publikacji, sposób zawleczenia (o ile był znany), siedlisko, pochodzenie i siedlisko, na którym rośnie w warunkach naturalnych. Załącznik C zawiera wykaz stanowisk efemerofitów, w którym po nazwie gatunku podano: ważniejsze synonimy, koordynaty jednostki kartogramu, miejscowość, autora i rok publikacji, siedliska, autora i rok „zbioru” (por. uwagę na s. 130) oraz w przypadku zbiorów zielnikowych – skrót Zielnika. Niemieckie nazwy miejscowości zostały zastąpione (nie przetłumaczone, jak pisze Autorka) przez obowiązujące urzędowe nazwy polskie, niestety nie zawsze właściwie (o czym niżej), co przy braku nazw wyjściowych stworzyło nowe, nieistniejące stanowiska efemerofitów, pomijając faktyczne miejsca ich występowania. Uwzględnienie tych nazw nie wpłynęłoby na objętość opracowania (w którym ponad 10 stron pozostało niezadrukowanych) i w istotny sposób podniosłoby jego walor dokumentacyjny, a w razie pomyłki umożliwiłoby poprawne ich ustalenie. Wiele miejsca zajmuje także wykaz wykorzystanej literatury, liczący ponad pół tysiąca pozycji, odbiegający jednak w dużej mierze od współczesnych norm edytorskich w tym względzie co, zwłaszcza w wydawnictwie uczelnianym i przy publikacji anglojęzycznej, nie powinno mieć miejsca.

Najważniejsze wnioski sformułowane przez

Autorkę, pokrywające się z dotychczasowym stanem wiedzy na ten temat, to:

- zasadność wyróżniania efemerofitów jako odrębnej grupy roślin synantropijnych, ponieważ od ergazjofitów [z którymi w ostatnich latach są często traktowane wspólnie jako diafity] różnią się intencjonalnością wprowadzenia oraz siedliskami, na których występują. Z tym ostatnim stwierdzeniem można dyskutować, ponieważ niejednokrotnie rosną w takich samych warunkach, zwłaszcza na wysypiskach odpadów;

- wpływ na występowanie i prawdopodobieństwo zawleczenia efemerofitów mają: bogactwo florystyczne i bliskość położenia obszaru, z którego przybyły, zmiany sytuacji społecznej i gospodarczej związane z wydarzeniami historycznymi, gęstość sieci kolejowej oraz obecność portów morskich i rzecznych;

- najbogatszymi siedliskami dla efemerofitów, ściśle związanymi ze sposobami ich zawleczenia, okazały się tereny kolejowe, wysypiska odpadów oraz sąsiedztwo zakładów przemysłowych;

- ograniczone pojawianie się efemerofitów obecnie wynika głównie z powodu stosowania zastrzonych przepisów dotyczących importowanych towarów [w rzeczywistości składa się na to więcej, znacznie ważniejszych powodów];

- szansa na zdomowienie się niektórych z nich oceniona została na około 5%.

Aby dowiedzieć się, w jakim stosunku pozostają gatunki uznane za efemerofity w wykorzystanych opracowaniach florystycznych do wykazu ustalonego przez Autorkę, zestawiałem ich liczby dla 8 największych miast: Warszawy (Sudnik-Wójcikowska 1987, Sudnik-Wójcikowska, Guzik 1998 – 102:50, Łodzi (Witosławski 2006 – 49:35), Krakowa (Trzciska-Tacik 1979 – 68:18), Wrocławia (Krawiecowa, Rostański 1976 – 250:187), Poznania (Jackowiak 1993 – 80:22), Gdańska i okolicy (Schwarz 1967 – 152:48), Szczecina (Ćwikliński 1970 – 99:39), Opola (Michalak 1970 – 39:10) oraz polskich portów morskich (Misiewicz 1976 – 119:51). Z wyjątkiem Wrocławia i Łodzi są one co najmniej o połowę niższe, co wskazuje na tylko lokalny bądź regionalny status efemerofita części gatunków. Stosunkowo niewielka

jest także liczba efemerofitów (w ujęciu Autorki) stwierdzonych przez autorów wymienionych prac i wynosi: w Warszawie – 24, Łodzi – 15, Krakowie – 7, Wrocławiu – 24 (wraz z danymi późniejszymi), Poznaniu – 2, Gdańsku – 9, Szczecinie – 6, Opolu – 8 i w portach morskich – 11.

Przedstawiona lista efemerofitów Polski jest wyborem autorskim, na ile słusznym i kompletnym pokażą oceny i opinie jej użytkowników, chociaż pominięcie pewnych gatunków, jak np. *Emex australis*, *Bidens ferulaefolius* i innych, może nasuwać co do tego uzasadnione wątpliwości. Podobnie, jak w każdym opracowaniu wtórnym w stosunku do materiałów źródłowych, zawsze należy się liczyć z możliwością zaistnienia pewnych niedokładności czy popełnienia błędów „jakie z reguły do każdego spisu się zakradają” (Szulczewski 1951: 3). Mając do czynienia z materiałem liczącym 1877 notowań, wielością danych: nazwisk, dat, nazw miejscowości i innych określeń topograficznych (w większości w języku niemieckim), nie uniknięto pomyłek, nieścisłości czy niezbyt jasnych sformułowań. Najwięcej możliwości ku temu stwarzał wykaz stanowisk, a także konieczność [?] podania danych z prac polskich i niemieckich w języku angielskim oraz lokalizacji stanowisk w systemie ATPOL.

W opracowaniu o charakterze monograficznym można było oczekiwać, że zgromadzone w nim materiały będą pochodzić ze źródeł oryginalnych, a tylko w wyjątkowych sytuacjach z „drugiej ręki” (co powinno być wyraźnie zaznaczone) oraz, że będą wykorzystane w całości, czego nie udało się osiągnąć. Zwraca też uwagę duża dowolność i brak konsekwencji w przytaczaniu danych z literatury oraz niejednorodny sposób ich cytowania z tych samych prac; w jednych przypadkach pewne informacje są uwzględniane, w innych nie.

Z tekstu nie wynika również wyraźnie, które stanowiska z Zielników podane są na podstawie literatury (np. Schwarz 1967 – TRN, Sudnik-Wójcikowska 1987 – WA, Zając E. U. 1974a – na co wskazuje stosowany przez nią i niezmienny skrót Zielnika WRO przy *Fumaria muralis*,

a które zostały zweryfikowane przez Autorkę. Brak danych o materiałach zielnikowych przy stanowiskach m.in. *Lepidium latifolium*, *Ventemata dubia*, *Verbascum chaixii* subsp. *orientale* z Zielnika KRAM, a także o zbiorach wielu gatunków znajdujących się w innych Zielnikach, stawia pod znakiem zapytania informację podaną w podrozdziale 5.3.2. Herbarium materials.

Stosując przyjęte przez Autorkę kryteria, uznanie za efemerofity kilku gatunków zamieszczonych w wykazie, jest sprawą dyskusyjną. *Agastache urticifolia*, *Helenium autumnale* (por. Witosławski 2006 – ergazjofigofit, Rutkowski 2004 – uprawiany), *Commelina coelestis* [z pewnością zawleczona z kompostem – (Schalow 1933)] (por. Ascherson, Graebner 1902–1904 – „beliebte Zierpflanze”, Rutkowski l.c. – rzadko uprawiana), *Humulus scandens* (por. Lademann 1937 – Gartenflüchtling, Rutkowski l.c. – ozdobny, uprawiany), *Reseda alba* (por. Abromeit et al. 1898 – Gartenpflanze, Ascherson, Graebner 1898–1899 – Zierpflanze, Decker 1912 – „bisweilen verwildert”, *Flora polska* 3: 187 – w ogródkach, Szulczewski 1931 – roślina ozdobna), *Dimorphotheca pluvialis* (por. Lademann 1937 – Zierpflanze, Celiński 1964 – hodowana, Ćwikliński 1970 – dziczący w okolicy działek pracowniczych, Rostański, Sowa 1987 – ergazjoefemerofit, Rutkowski l.c. – w ogrodach uprawiana, *Tetragonia tetragonoides* (Rutkowski l.c. – rzadko uprawiana) i *Verbascum olympicum* [zdziczała w parku – (Schube 1906)] (por. Rutkowski l.c. – bardzo rzadko uprawiana) to rośliny ozdobne, sporadycznie spotykane w stanie dziczałym. Takiego pochodzenia może być także część stanowisk *Dracocephalum moldavicum* (wysypiska, cmentarz) (por. Lademann 1937 – Zierpflanze, Misiewicz 1978 – zdziczały w ogrodach – ergazjofigofit, Rutkowski l.c. – uprawiana) i *Vicia articulata*. Podobnie *Heracleum pubescens* dawniej na Śląsku utrzymywany dosyć często w ogrodach (Grasgärten), spotykany był na wpół zdziczały przy wiejskich drogach (Schube 1908 – stanowiska nie uwzględnione w wykazie); za zdziczały uznaje go także Rutkowski (2004). *Nonea lutea* jest hodowana w Ogrodach Botanicznych,

gdzie łatwo rozprzestrzenia się poza miejsca, na których została posadzona, także w ich najbliższym sąsiedztwie, jak to miało miejsce we Wrocławiu, gdzie uznano ją za zbiega („Flüchtling”) z Ogrodu (Uechtritz 1878) i w Krakowie (Galera 2003 – ergazjofigofit), gdzie w Ogrodzie utrzymuje się od wielu lat. Ostatnio uznana została nawet za roślinę o inwazyjnym potencjale w ogrodach botanicznych (Eberwein 2011, *Carinthia II* 201/121: 243–248). W przypadku *Nonea rosea* brak w cytowanej pracy (Schalow 1935) podanej na s. 148 uwagi, że według autora gatunek ten może być zbiegiem z pobliskiego cmentarza. Jako ergazjofigofit, wymienia ją Galera (2003) z Ogrodu Botanicznego UMCS w Lublinie. Niepewny jest też status *Glycyrrhiza glabra*: na ruinach Ogrodu Botanicznego w Warszawie (Zanowa 1964); przytaczając to stanowisko Sudnik-Wójcikowska (1987) uważa ją za ergazjofigofit. Wątpliwości mogą budzić także *Herniaria incana* i *H. polygama* podane w wykazie stanowisk za Jagiełło (1992), która wiadomości o ich występowaniu przejęła najwyraźniej z *Roślin polskich* (Szafer, Kulczyński, Pawłowski 1953) dodając, że „znane są wyłącznie z 1 stanowiska z okolic Opatowa” oraz wymieniając siedliska podane ogólnie dla tych roślin już we *Florze polskiej* (2: 242, 1921), podczas gdy autorzy tego klucza miejsce ich występowania: „okol. Opatowa” opatrzyli pytajnikiem. Wspomniana *Flora polska* (1921) wymienia okolice Opatowa tylko przy *H. polygama* podobnie jak *Rośliny polskie* (Szafer, Kulczyński, Pawłowski 1924), w których pominięto *H. incana*. Tymczasem w załączniku B, w rubryce „first record”, przy obu gatunkach jako rok publikacji podano (1953), a w piśmiennictwie wymienione wydania *Roślin polskich* nie zostały uwzględnione. W tej sytuacji powołanie się na Jagiełło (1992) oraz zamieszczenie gatunków w przedziale czasowym 1946–1989 w załączniku B, jest nieporozumieniem.

W wykazie stanowisk i obliczeniach statystycznych nie powinny zostać uwzględnione:

– *Seseli hippomorathrum*, skoro Autorka wyjaśniła, że stanowisko podane przez Fieka (1881b) [brak w piśmiennictwie] za Reichardtem

(1856) znajduje się w Czechach, a wymienienie tego gatunku przez Koczware (1960) nastąpiło w wyniku pomyłki. W tej sytuacji należało go zamieścić w rubryce 6 załącznika A i pominąć w załączniku B. Tymczasem figuruje tam jako gatunek opublikowany po raz pierwszy w 1881 roku mimo, że w piśmiennictwie jest cytowana źródłowa praca Reichardta (l.c.), w której pisze o jego znalezieniu w 1853 roku na wilgotnej łące leśnej („feuchten Waldwiese”), co podano jako „dry slope near forest glade” [?] – s. 100 i 159;

– *Amaranthus melancholicus* L. ponieważ stanowisko „AD 59 Zielona Góra” dotyczy *A. dinteri* (*A. melancholicus parvifolius*) – por. Schube 1914, Ascherson, Graebner 1919, Rutkowski 2004;

– *Hordeum bulbosum*, ponieważ stanowisko AE 35 Zgorzelec [„in der Ponte” (Barber)] znajduje się w Görlitz – Schube 1903;

– *Malva nicaeensis*, ponieważ na stanowisku AD 64 „Jasienica Gubińska” [nazwa urzędowa: Jasienica] była uprawiana („gebaut”) na paszę dla bydła, a jej stanowisko w Gubinie (AD 43) „beim Grunewalder Übergang” (Lademann 1937) znajduje się na lewym brzegu Odry [Grunewald = część miasta Guben], oraz *Paspalum racemosum* i *Vulpia geniculata* – AD 43 Gubin [„am Westring”] (Lademann l.c.) położonym również w Guben. Trudno też uznać za efemerofit *Chamaecytisus glaber* na stanowisku AD 75 koło Lubska (Decker 1912), gdzie stare egzemplarze tworzyły pas leśny przy torze kolejowym („Waldstreifen am Bahngeleise ... in alten Exemplare”), a na stanowisku BE 97: wzgórze Joniec [Jańska Góra] (niem. *Johnsberg*) koło Sokolnik (niem. *Wättrisch* – 13 km od Niemczy) rósł całkiem zdziczały („völlig verwildert” – Schalow 1932); ponadto Decker (1912) nie podaje przypisywanych mu gatunków: *Chloris virgata* AD 65 i *Sesamoides canescens* AD 67 a Schube (1908) – *Silene cserei*.

Z kolei *Moenchia erecta* jest traktowana przez Fieka (1881), i powtarzającego jego dane Schubego (1903), jako roślina rodzima na Śląsku, spotykana bardzo rzadko i nie corocznie, osiągająca tu wschodnią granicę rozmieszczenia

(Tarnowiec). W tym przypadku zabrakło w wykazie odpowiedniej uwagi; pominięto natomiast jej stanowisko w Kołobrzegu (Winkelmann – Ascherson, Graebner 1898–1899). Odnosię *Lathyrus sativus* brak informacji, w jakim charakterze został zebrany w Ogrodzie Botanicznym w Gdańsku Oliwie, 1893 (CA 89). Nie wspomina o tym Abromeit et al. (1898 – data uwzględniona jednak w załączniku B), który pisze tylko o rzadko podejmowanych próbach uprawy tego gatunku, np. w okolicach Elku, nie podaje także: Schwarz (1967), która uwzględniła dane z Zielnika TRN, a Rostański i Sowa (1987) zaliczyli go do ergazjoefemerofitów. Również na Śląsku był uprawiany i znajdowany jako zdziczały na ugorach (Fiek 1881).

Dane o ogólnym występowaniu w Poznaniu *Hypericum gymnanthum* i *H. mutilum* przytoczono za *Flora Europaea* (Robson 1968), podobnie jak to uczynili Rostański i Sowa (1987), którzy w przypadku drugiego gatunku wymieniają jeszcze Szulczewskiego (1951), co powtórzono również w wykazie stanowisk (s. 139). Ten ostatni podaje jednak dla obu gatunków konkretne stanowisko – Cz[arnków]: Smolary (B[lock 1908]). Po raz pierwszy o tym znalezieniu informują szeroko Uechtritz i Ascherson (1885) w artykule „*Hypericum japonicum* (= *gymnanthum* Engelm. et Gray) in Deutschland gefunden” (*Ber. Deutsch. Bot. Ges.* 3: 63–72): na bagnie niedaleko leśniczówki Smolary (niem. *Theerkeute*) koło Wronek (niem. *Wronke*), znalezione przez nadleśniczego A. Straehlera w 1884 r., zawleczony przypuszczalnie z amerykańskimi nasionami koniczyny. W następnym roku Straehler znalazł tam jeszcze inny gatunek z tego rodzaju – *H. mutilum*, rosnący razem z *H. japonicum*, o czym donosi Uechtritz (1885, *ibid.* s. XLI–XLII), podając jeszcze drugie miejsce jego występowania na tzw. „Bzowo'er Blotte” [= Błoto, nazwa od wsi Bzowo], położonym na wschód od Nadleśnictwa Smolary. Oba gatunki z tego stanowiska wymienione są także w dziele Hegiego (*Ill. Fl. Mitteleur.* V, 1: 505 [1925]) oraz ogólnie przez Aschersona i Graebnera (1898–1899: 493, *Flora des Nordostdeutschen Flachlandes*) powołujących się na Uechtritz

i Aschersona (1885) oraz Uechtritz (1885). Dlatego też uznanie *Flora Europaea* za pierwotne źródło informacji jest w tych przypadkach niezasadnione.

W przypadku *Astragalus boëticus* nie powinno zostać uwzględnione stanowisko w Gołdapi (FA 84), ponieważ dotyczy rośliny uprawianej (pod nazwą „Kaffee” – Abromeit et al. 1898: 187), przy *Asperula arvensis* – stanowisko Wrocław Biskupin (BE 49) dotyczące *A. orientalis* (por. sprostowanie – Schalow 1932: 110), a przy *Coincya monensis* – stanowiska: AD 58 – near Zielona Góra i CE 00 – near Milicz, które Krawiecowa (1951) przytoczyła jako przykłady hodowania tej rośliny w Europie środkowej „od ok. 1560 r., m.in. na Śląsku koło Milicza i Zielonej Góry”. Z innego powodu odnosi się to do stanowiska *Trifolium alexandrinum* – Głubczyce CF 44, ponieważ Fiek (1881) go nie wymienia, a powtarza tylko dane Uechtritz (1880) odnoszące się do Raclawic Śląskich koło Głubczyc, który nie wyklucza, że może to być pozostałość po dawnej uprawie. Natomiast stanowiska w Zgorzlecu AE 35: *Dracocephalum thymiflorum* [„in der Ponte” (Barber)] – Fiek, Schube (1890), *Erysimum repandum* [„Bahnhofstrasse” (Barber)] – Fiek, Schube (l.c.), *Turgenia latifolia* [„Actienbrauerei” (Barber)] – Fiek, Schube (1894), *Medicago polymorpha* [„am Schiessstande beim Park” (Bänitz) – Fiek 1881] znajdują się po stronie niemieckiej; położenie pierwszego i drugiego z nich błędnie „przetłumaczono” jako: close to ferry-boat (niem. *Ponte* – prom) i Kolejowa Street. Dotyczy to również następujących stanowisk podanych z Gubina AD 43, a położonych w Guben (Lademann 1937): [„am Anger” – obecnie w dzielnicy Schlagsdorf, co w kilku przypadkach przetłumaczono jako siedlisko: meadow, pasture, a w większości całkowicie pominięto] – *Aegilops ligustica*, *Ammi majus*, *Bromus rigidus*, *Chenopodium ambrosioides*, *C. hircinum*, *C. pratericola*, *Cynosurus echinatus*, *Dasyphyrum villosum*, *Dracocephalum moldavicum*, *Eragrostis mexicana*, *Fumaria capreolata*, *Guizotia abyssinica*, *Humulus scandens*, *Lolium rigidum*, *Lythrum junceum*, *Melilotus indicus*, *M. sulcatus*,

Moenchia mantica, *Phalaris coerulescens*, *Polygonum patulum*, *Rapistrum rugosum*, *Solanum triflorum*, [„Grunewalder Übergang”] – *Humulus scandens*, [„an Hedewigs Teich”] – *Ambrosia trifida*, *Ammi majus*, *Centaurea solstitialis*, *Chenopodium hircinum*, *Dimorphotheca pluvialis*, *Medicago polymorpha*, *Melilotus indicus*, *M. messanensis*, *Vicia bithynica*, [„Hoemann Strasse”] – *Cynosurus echinatus*, [„Sächsischer Strasse”] – *Centaurea diluta*, *Chenopodium hircinum*, [„Schöneicher Strasse, Weg”] – *Asperula arvensis*, *Fumaria capreolata*, *Rapistrum rugosum*, [„Viehmarkt”, podany jako „at cattle market”] – *Chenopodium berlandieri*, *Cynodon dactylon*, *Glaucium corniculatum*, *Sisymbrium austriacum*, *S. orientale* [„am Westring”] – *Bromus lanceolatus*, *Polypogon monspeliensis* – w sumie 45 stanowisk.

Stanowisko *Sideritis montana* z Krakowa pomylkowo zlokalizowane w jednostce kartogramu DE 99, znalazło się na takim miejscu na mapie występowania tego gatunku (Fig. 15), podobnie jak stanowisko *Cynodon dactylon* z Zielonej Góry AD 98 zamiast AD 58 (Fig. 8); z kolei brak w wykazie (s. 164) stanowiska *Sorghum halepense* z Krakowa (DF 69) znajdującego się na mapie (Fig. 7). Trudniej wytłumaczyć błędną lokalizację stanowiska *Verbascum chaixii* subsp. *orientale* – Lubogoszcz, na Pomorzu (BB 46 – gdzie położona jest jedna z miejscowości o tej nazwie w Polsce), skoro z cytowanej pracy (Tyszkiewicz 1970) wynika, że znajdowało się ono na stoku góry Lubogoszcz [Beskid Wyspowy]; zabrakło także uwagi, że okazy oznaczył T. Tacik, a autor nie wyklucza naturalności stanowiska, oraz informacji o miejscu przechowywania zebranego okazu – KRAM. Przy *Fumaria capreolata* błędnie podano i zlokalizowano miejscowość Prószków (niem. *Proskau*) jako Pruszków w BE 60 [?, na E od Jeleniej Góry] zamiast w CF 04 (jak przy *Orobancha hederæ*); z kolei przy *Medicago polymorpha* i *Cuscuta groenovii* – Prószków (Schube 1903, 1925) zlokalizowano w AD 98, gdzie znajduje się miejscowość Pruszków (niem. *Kaltdorf*). Przy *Cynosurus echinatus* stanowiska położone w dawnym powiecie Koźle (Schube 1930): Karchów (niem.

Karchwitz) zlokalizowano jako Karchowice (niem. *Karchowitz*, *Gutenquell*) koło Pyskowice (DF 20) zamiast poprawnie jak przy *Centaurea diluta* – CF 45, a Ligota Wielka (niem. *Gross-Ellguth*) – CF ..., jako miejscowość o takiej samej nazwie koło Otmuchowa (BF 19). Przy *Echium plantagineum* zamiast miejscowości Siodło (niem. *Zedel*) – AD 86, powinno być: Szczepanów (niem. *Zeipau*) near Jankowa Żagańska – AD 96 (por. Fiek 1881, Decker 1912); przy *Vicia melanops* (BE 62) zamiast: Pogwizdów (niem. *Langhelwigsdorf*) – Gorzanowice (niem. *Ober Hochendorf*) (Schalow 1932); przy *Chenopodium pratericola* (Meyer 1931), *Chorispora tenella* i *Rumex triangulivalvis* (Meyer 1935) zamiast BE 59 „central railway station, trackway” – city port (niem. *Stadthafen*) goods station [BE 48]; przy *Bifora radians* (BE 48) zamiast „western goods station” – city port goods station, 1932 (Meyer 1933); przy *Erodium stephanianum* zamiast BE 48 „Popowice western goods station in port” [?] – reloading port Popowice, 1932 (Meyer 1933); przy *Citrus aurantium* oraz *Phoenix dactylifera* zamiast BE 49 „Wrocław city/river port” – śmietniska przy basenie portowym dworca towarowego Wrocław Nadodrze (niem. *Odertor*) (Meyer 1932: 87) i tak samo przy *Echinochloa colona* (zamiast „Wrocław western goods station”); przy *Melilotus messanensis* (Meyer 1932, Schalow 1932) i *Phalaris canariensis* (Meyer 1931) zamiast BE 48 „Wrocław Osobowice railway areas” – Wrocław East goods station; przy *Anacyclus clavatus* i *Melilotus sulcatus* zamiast BE 59 „Wrocław Brochów eastern railway station” – East goods station [0,5 km na E od dworca głównego] (Schalow 1932); przy *Sideritis montana* zamiast BE 48 „Świebodzki” station – West goods station (Schalow 1932); przy *Sisymbrium orientale* zamiast BE 59 „near the South Park” – Körnerwiese (Schalow 1932); przy *Carduus macrocephalus* (BE 49) zamiast Schalow – (Meyer 1936) Wrocław Wojszyce, majątek doświadczalny, 1935.

Przy *Alkanna primuliflora* „Tiergarten” to nazwa miejscowości Głuchowice (14 km na ENE od Chojnowa) a nie „area of zoological garden” [?] w Goliszowie (BE 21) – Schube (1904), a przy

stanowisku BE 49 Wrocław pominięto uwagę, że oznaczenie jest niepewne („*primuliflora?*”). Przy *Erodium moschatum* – Malbork (DB 23), jako miasto powiatowe poprzedza właściwe stanowisko: Tujsk (niem. *Tiegenort*) oddalone od Malborka o 27 km [DA ..], na którym, ponadto, gatunek określony został jako *zdziczały* (por. Abromeit et al. 1898: 157). Podobnie w przypadkach: stanowiska Wałcz (BC 06), przy *Cuscuta gronovii*, gdzie właściwym stanowiskiem są tylko Koszyce (BC 17) i do niego odnosi się uwaga: „*Salix purpurea* parasite”, przypisana do Wałcza (Abromeit et al. 1903: 566), – stanowiska Świecie (CB 99) przy *Crepis nicaeensis* zamiast: Jastrzębie (niem. *Falkenhorst*) – 17 km na NW od Świecia, oraz miast powiatowych: Gołdap, Olecko, Ełk przy *Bromus grossus* (Abromeit et al. 1940), Milicz – przy *Lepidium heterophyllum* (Schalow 1933) Żary – przy *Coleostephus myconis* i *Sorghum halepense* (Decker 1912), Świebodzin, Krosno Odrzańskie – przy *Chamaemelum mixtum* (Decker 1912), Środa Śląska przy *Fumaria muralis* (sub. *F. vaillantii*) (Schube 1927) zamiast wymienienia podanych tam właściwych stanowisk. Kowary (BE 80) przy *Potentilla chrysantha* (Fiek, Schube 1893) poprzedzają właściwe stanowisko Bukowiec (trawnik w parku, 1892). Stanowisko „Rochów Nyski or Skorochów near Nysa” (CF 10) przy *Guizotia abyssinica* (Schalow 1931) to Rochów (niem. *Rochus*), natomiast Meyer (1931) nie wymienia go przy *Hedypnois cretica*, jak to zostało podane na s. 137. Przy *Centaurea solstitialis* zbieżność nazw była powodem błędnego zamieszczenia w wykazie miejscowości Wysocko (niem. *Hohendorf*) – BE 40 [położonej koło Złotoryi], którą Fiek (1881) i Schube (1903) wymieniają z powiatu Bolków, również uwzględnioną, jako: Gorzanowice (niem. *Ober Hohendorf*) near Bolków – BE 62; przy *Crepis nicaeensis*, miejscowość Kraszowice (niem. *Kroischwitz*) koło Świdnicy – [BE ..] (Fiek 1881: 258), zlokalizowano jako Kraszowice koło Bolesławca – AE 38; przy *Echium plantagineum* i *Rumex bucephalophorus* zamiast stanowiska „AD 34 Rybaki near Świebodzin” [niem. *Schönfeld*, pow. Krosno Odrzańskie]

powinno być: Rokitnica (niem. *Schönfeld*, pow. Świebodzin). Z kolei niedokładne zrozumienie tekstu w przypadku stanowiska *Centaurea solstitialis* (Gerhardt 1885, Uechtritz 1885): Legnica, przy kolei świebodzkiej – [BE 33] (niem. *Liegnitz: an der Freiburger Bahn*) sprawiło, że podano go jako Świebodzice (niem. *Freiburg i. Schl.*) – BE 74. Miejscowość „Kletschkau” (pol. *Kleczków*, dawna wieś obecnie w granicach Świdnicy – BE 75) w powiecie świdnickim (Fiek 1881) zamieszczono jako Wrocław Kleczków – BE 49 [?], oraz opuszczono niektóre stanowiska z tego miasta (m.in. Karłowice, niem. *Carlowitz*). Wątpliwości budzi także miejscowość Kłonicie (niem. *Klonitz*) – BE 52, której Fiek (1881) i Schube (1903) nie wymieniają oraz poprawność nazwy miejscowości Jaworze (niem. *Ernsdorf*) przy stanowisku „between Uciechów and Jaworze near Dzierżoniów” – BE 86, ponieważ w tej okolicy taka nazwa nie występuje (prawdopodobnie odnosi się ona do Jaworza [niem. *Ernsdorf*] koło Bielska), natomiast w odległości 1 km od Dzierżoniowa znajdowała się wieś Ernsdorf, włączona w latach międzywojennych do tego miasta, stąd też nie posiada nazwy polskiej (przy *Ammi majus* BE 96 pominięta). Stanowisko BE 75 – Świdnica „Költchenberg” to Wzgórza (Góry) Kiełczyńskie w Masywie Ślęży, 10 km na ESE od Świdnicy. Stanowisko DA 80 – Gdańsk, leg. *Lützw* 1892 (TRN) podane za Schwarz (1967) dotyczy błędnie zinterpretowanej informacji Abromeita et al. (1903), że *Lützw* (92) nie stwierdził ponownie tego gatunku w Gdańsku („fehlt neuerdings b. Danzig”). Stanowisko: brzeg [rzeki] Ślęży (niem. *Loheufer*) k. [Wrocławia] Partynic (Droth) (Schube 1914) przetłumaczono jako „Wrocław Partynice, close to a tannery, leg. *Ruthe*” [?] (niem. *Lohe* – garbnik, dębica garbarska; *Lohgerberei* – garbarnia). Ponadto, nie uwzględniono w wykazie oraz na mapie rozmieszczenia (Fig. 4) następujących stanowisk z literatury: koło Bukowa (niem. *Buchholz*) (Abromeit et al. 1903), Żórawina (niem. *Rothsürben*) – [BE 69] (Fiek, Schube 1894), Cieszyn Bobrek – [DG 00] (Fiek 1881), Wrocław Rakowiec (niem. *Marienau, Morgenau*) przy „*Wasserhebewerke*” przed ul. Na Grobli (niem.

Am Weindendamm) (Uechtritz 1879), Śleza (niem. *Lohe*) koło Wrocławia (Schube 1911), Żary, na północ od „Thielvorwerk” (Decker 1912), [Wrocław] Leśnica (niem. *Lissa*) koło Żaru (niem. *Saara*) (Grüning) (Schube 1917), Strzegom (niem. *Striegau*), g. Szeroka (niem. *Breite Berg*) 1886 (Callier) – Fiek (1887) oraz Włóki i Inowrocław (Bock 1908). Stanowisko *Geranium lucidum* AE 37 to Czerna (niem. *Tschirne, Tonhain*).

Przy *Rapistrum rugosum* (Abromeit et al. 1898) powtórzono stanowisko *R. perenne* z Torunia (DC 30), z lokalizacją DC 40! błędnie interpretując uwagę poprzedzającą stanowisko: „Wie vor”, która odnosi się do sposobu zawleczenia: z rosyjskim zbożem, zamieszczoną przy znajdującym się powyżej *R. perenne*. Wątpliwości budzi stanowisko „Żukowice near Zielona Góra (BD 82)”, którego cytowany autor (Uechtritz 1886) nie wymienia; brak również miejscowości o takiej nazwie w okolicy. Przy stanowisku *Valerianella carinata* AE 78 zamiast Zielona Góra powinno być Jelenia Góra a dokładny jego cytat to: between Górzyniec and „Dachsbaude” [Gasthaus 2 km od Szklarskiej Poręby Dolnej] (Schube 1901). Przy *Solanum cornutum* błędnie zlokalizowano stanowisko Pietrzykowice [niem. *Poln.-Peterwitz*] near Wrocław CE 40 [= niem. *Klein Peterwitz*] zamiast [BE ..], pomijając właściwych autorów – Fiek, Schube (1896) i nazwiska informatorów (Jenner, Schube).

Stanowisko *Reseda alba* (Decker 1912) podane jako AD 43 „Brzezina” (niem. *Gross Breesen*) to obecnie część miasta Guben, stanowisko „AD 43 Gubin” (Lademann 1937) dotyczy parku w miejscowości Węgliny (niem. *Oegeln*) oddalonej 14 km od Gubina, a stanowisko „CE 79 – Bogacice (niem. *Reichtal*) near Oleśnica” odnosi się do miejscowości Skorośzów (niem. *Skorischau*) koło Rychtala (niem. *Reichtal, Reichthal*) (Burda) – Schube (1912). Stanowisko *Dactyloctenium aegyptium* (Decker 1912) Budziechów (niem. *Baudach*) koło Lubuska („Baudacher Feldmark”) podano jako „AD 65 Lubusko, fields outskirts, close to buildings” [?]. Decker (l.c.) powołuje się w tym przypadku

na pracę Aschersona (1901), który dokładnie opisuje miejsce znalezienia tego gatunku przez R. Schultza w roku 1899: na polu w obrębie granicy tej miejscowości, między tunelem kolejowym przy „Eichberg-Strasse” a cegielnią Freitag, Roll i Krenz, gdzie został zawleczony z odpadami wełny używanymi jako nawóz [brak takiej informacji w załączniku B]. Wymieniony rok znalezienia został jednak poprawnie podany w załączniku B, mimo, że praca Aschersona nie została uwzględniona zarówno w piśmiennictwie jak i w załączniku C. Stanowisko *Bromus briziformis* (AE 28): „Grosse Zeche (Alt)” [leśniczówka 2 km od Bolesławca] (Schube 1906) podano jako Bolesławiec, near mine [?] (niem. *Zeche* – kopalnia).

Trudno powiedzieć na jakiej podstawie zlokalizowano stanowisko *Roemeria hybrida* „BC 90 Bobrowice near Międzyrzecze, near Bobrowickie Lake”, skoro cytowany przy nim Decker (1912) podaje: Międzyrzecz, nad Jeziorem Bobowickim (niem. *Bobelwitzer See* – por. Rospond 1951: 433), dodając 1850 Holzschuher, 1871 Th. Meyer, z powołaniem się na pracę Behrendsen (1897), w której znajduje się obszerna adnotacja Aschersona dotycząca historii tych znalezień. Stanowisko wymieniają również Ascherson, Graebner (1898–1899). Pomyłka nastąpiła prawdopodobnie w wyniku podobieństwa nazw Bobelwitz (= Bobowicko) i Boberwitz (= Bobrowniki); tej ostatniej w okolicy Międzyrzecza brak.

Przy *Dracocephalum thymiflorum* z 18 stanowisk wymienionych przez Abromeita et al. (1903) uwzględniono tylko 8. Błędnie zlokalizowano miejscowości: Rehhof [folwark] koło Świecia jako Ryjewo (niem. *Rehhof*) koło Sztumu – DB 42 (położone 70 km na NE od Świecia) oraz Górki (niem. *Gorken*) koło Kwidzyna [DB – 52], na nasypie kolejowym, jako Górki (niem. *Gorken*) koło Sztumu – DB 57 (znajdujące się 30 km na ENE od Świecia), przez które nie przebiega żadna linia kolejowa; ponadto określenie stanowiska: koło mostu na Brdzie (niem. *Brahebrücke*) koło Tucholi podano jako siedlisko – „abandoned field” (niem. *Brache* – ugór/odłóg). Przy *Polycarpon tetraphyllum*

pominięto 11 stanowisk podanych przez Fieka (1881) i Schubego (1903b). Przy *Vicia articulata* brak 6 stanowisk (poza uprawą) z pracy Abromeita et al. (1898). Z pracy Schalowa (1936) nie uwzględniono stanowisk kilku rzadkich efemerofitów, jak *Bunium bulbocastanum* (s. 75), *Phleum subulatum*, *Erysimum repandum* i *Cochlearia officinalis* (s. 79). Pominięto również wiadomość o występowaniu *Bunium bulbocastanum* na Krowiarkach (niem. *Kalkberge*) w Masywie Śnieżnika (Limpricht 1942, *Repert. Spec. Nov. Reg. Veg., Beihefte* 131) oraz znak zapytania po stanowisku CC 47 – na dworcu kolejowym w Złotnikach Kujawskich (Bock 1908).

Z kilku powodów budzi zastrzeżenia stanowisko *Scorzonera cana*: „FF 75 – Chyrów (Piekoś [!] 1972) railway embankment, *leg. Kotula* 1882 (KRAM)”. Mimo wyraźnego określenia położenia stanowiska zarówno we *Florze polskiej* na której się oparto jak i w pracy źródłowej, na którą się tam powołano – okolice górnego Strwiąża i Sanu, zlokalizowano go na SE od Rzeszowa, prawdopodobnie dlatego, że taką nazwę nosi również część wsi Handzlówka (oddalona od najbliższej linii kolejowej o 10 km). Stanowisko, znajduje się obecnie poza granicami Polski (Ukraina, na SE od Dobromila). Nie wiadomo również, czy informacja „*leg. Kotula* 1882 (KRAM)” jest zmienioną wersją określenia „podany przez Kotulę (1882)” czy też rzeczywiście pochodzi z Zielnika KRAM?, w którym okazów Kotuli nie udało mi się odszukać. Ponadto dane bibliograficzne cytowanej pracy Piekoś (1972) są błędne. Z kolei stanowisko *Lactuca saligna* „CF 68 – Pietrzykowice, near cool [!] mine” (Schalow 1932), w oryginale „Hultschiner Ländchen: Petershofen in der Nähe der Kohlengrube (Kotschy)”, odnosi się do miejscowości Petřkovice („Petrův dvůr”, Petřkowitz, 6 km na ESE od Hlučína), obecnie część miasta Ostrawy w Czechach. Lokalizacja CF 68 (na E od Raciborza) dotyczy prawdopodobnie miejscowości Pietrkowice (niem. *Peterkowitz*), obecnie część miasta Rydułtowy.

Niespodziewanie duży kłopot sprawiła nazwa Nowy Port (niem. *Neufahrwasser*) w Gdańsku (Schwarz 1967 – jako „N. Port”), często

pojawiająca się w wykazie stanowisk i cytowana tam jako: port, N. Port, „Port Północny”, North Port, a wielokrotnie zupełnie pomijana. Przy stanowisku *Centaurea solstitialis* DA – 80 Gdańsk (Misiewicz 1976), pominięto współczesną nazwę Port Północny, a siedlisko „trawnik przy taśmociągu” przetłumaczono jako „wastelands in the port area”.

Wymienione przykłady, dotyczące zaledwie kilkudziesięciu gatunków, których dane porównano z niektórymi opracowaniami źródłowymi, obrazują różnego rodzaju trudności i pułapki, z jakimi można się było spotkać w trakcie pracy nad monografią. Powodem błędnego umiejscowienia stanowisk było przypuszczalnie dokonywanie ich lokalizacji w oderwaniu od prac, z których pochodziły, zawierających często dodatkowe informacje o ich położeniu. Niekiedy można odnieść wrażenie, jakby lokalizacji stanowisk w jednostkach kartogramu dokonywał komputer, wybierając dowolną miejscowość o takiej samej nazwie bez uwzględnienia takich informacji jak np. dawną lub obecną przynależność administracyjną.

Przy cytowaniu stanowisk efemerofitów nie zawsze uwzględniano wszystkie dane znajdujące się w literaturze: pełne ich brzmienie, kompletność, siedlisko (brak przy wielu gatunkach a przy niektórych zostało podane, pomimo braku takiej informacji w wykorzystanych pracach), rok znalezienia różniący się od daty publikacji (dotyczy także załącznika B), nazwiska osób podawanych jako źródło informacji (często pomijane) oraz istotne uwagi (dotyczące m.in. sposobów zawleczenia); całkowicie pominięto częstość występowania. Jako przykłady można tu podać: stanowiska *Vicia tenuissima* DA 80 – „Gdańsk, North Port” i DB 90 [?] – „Gdańsk Wisłoujście (Abromeit et al. 1898), *leg. Helm* 1885”, według cytowanego źródła przedstawiają się następująco: Westerplatte, near Wisłoujście [w innych miejscach – DA 80!] in Nowy Port, and near Martwa Wisła (Helm 1885), ballast plant; w podobnej sytuacji przy *Lactuca saligna* (Abromeit et al. 1903) pominięto stanowiska Nowy Port i nad Martwą Wisłą, dodając jednocześnie „*leg. Lützow* C. 1892 (TRN)”, którego

Abromeit et al. (l.c.) cytując z informacją, że ponownie w Gdańsku nie potwierdził on występowania tego gatunku („fehlt jetzt b. Danzig (Lzw. 92)”, Schwarz (1967), która podaje stanowiska Westerplatte i Nowy Port, na placach balastowych (Helm 1881) nie wymienia przy tym Zielnika TRN, który wykorzystana w swoim opracowaniu; przy *Hyoscyamus albus* (Abromeit et al. 1903) jako siedlisko podano „ballast heaps”, którego w oryginale brak, jest natomiast w pracy Schwarz (1967 – plac balastowy), tu nieuwzględnionej, która podaje jako źródło Zielnik TRN; przy stanowisku *Medicago arabica* (AD 58) zamieszczono także dane odnoszące się wyłącznie do *M. denticulata* (*M. polymorpha*) z całkowicie odbiegającym od wersji oryginalnej opisem położenia; z kolei przy *M. denticulata* znalazły się dane dotyczące tylko *M. arabica* (Uechtritz 1880); przy *Briza minor* (Rostański 1873) opuszczono istotną informację o położeniu stanowiska: Białoleka nad Narwią, a przy kilku stanowiskach z Gubina bliższe określenie ich położenia: nad [rzeką] Lubszą (niem. *Lubst*), co sytuuje je po stronie polskiej; przy *Carduus hamulosus* opis stanowiska odbiega od wersji oryginalnej, nie podano siedliska, a w załączniku B, w rubryce „introduction pathways”, nie uwzględniono uwagi, że gatunek został zawleczony prawdopodobnie ze zbożem (Uechtritz 1879), tak jak i *Sideritis montana* (Meyer 1931: 110; przy *Euphorbia volhynica* po autorach nazwy gatunku zamiast *Fl. Polska* 2: 107 (1921) powinno być *Rośl. polskie*: 201 (1924), a zapis stanowiska powinien wyglądać następująco: Kraków Pychowice (Rostański 1992) on Vistula River, *leg. Żmuda* 1909 (KRAM), zaś w załączniku B, w rubryce 7 zamiast (1924) powinno być (1992); przy *Cuscuta gronovii* jako „first record” figuruje data pracy Schubego (1903), podczas gdy z publikacji źródłowej (Schube 1900) wynika, że obserwacji dokonano w roku 1869. Daty pierwszych znalezień podane w załączniku B w ponad 130 przypadkach różnią się od dat wymienionych w wykazie stanowisk (załącznik C); jednocześnie przy blisko 60 gatunkach znajdują się tylko w załączniku B (bez podania źródła ich pochodzenia), co wskazuje

na opracowanie obu załączników niezależnie od siebie. Może to mieć wpływ na umieszczenie danych w odpowiednich przedziałach czasowych i statystykę. Informacje podane w rubrykach 8 i 9 nie zawsze są pełne i zgodne z danymi znajdującymi się w wykazie stanowisk. Stosowany powszechnie w wykazie skrót *leg.* przed nazwiskiem (bez skrótu Zielnika) oznacza nie tylko autora zbioru, jak się na ogół przyjmuje, ale odnosi się również do znalazców, obserwatorów, informatorów oraz autorów prac publikowanych. Zaledwie w kilku przypadkach użyto wyrażen: *observed* i *collected*. Opisy siedlisk w angielskim przekładzie wielokrotnie znacznie odbiegają lub są tylko zbliżone do informacji w języku oryginału, a niekiedy są całkowicie błędne, np. przy *Plantago patagonica* (BE 47) pole koniczyny czerwonej („Rothkleefelde”) przetłumaczono jako pole czerwonej kapusty („red cabbage field”), przy *Cynosurus echinatus* (BE 08) pola pszenicy („Weizenfeldes”) – jako „meadow” (niem. *Wiese* – łąka), przy *Lactuca virosa* (BE 58) „bei ewangelische Kirche” – jako „at protestant cemetery” (niem. *Kirche* – kościół, *Kirchhof* – cmentarz), a miejsce zwalaki koło przejazdu kolejowego („am Schuttabladeplatz beim Bahnübergange”) (Uechtritz 1890: 324) – jako „on railroad close to goods shipment space”. Określenia dotyczące tego samego stanowiska/siedliska tłumaczone są przy poszczególnych gatunkach w rozmaity sposób, np. Wrocław – port miejski (niem. *Stadthafen*), miejsce gdzie wyrzucane są śmieci ze spichrza („Stelle wo der Müll der Speicher abgelagert wird”) jako: river port, city port, dumping ground, heap of rubble, dumping ground near mill [?], wasteland close to a mill, a określenie „Müllstelle” jako: near mill, near the mill, close to a mill, wasteland close to mill, river port, area of river port, dumping ground lub całkowicie pominięte. Jak zatem będą się przedstawiały te informacje w stosunku do wersji oryginalnej po przytoczeniu ich w języku polskim?

Zastanawiające i trudne do wytłumaczenia jest pominięcie wielu stanowisk, co najmniej kilkudziesięciu (tylko w porównanych pracach źródłowych, poza przykładami wymienionymi

w tekście) gatunków uznanych za efemerofity, zarówno z uwzględnionego piśmiennictwa, jak i z niewykorzystanych opracowań (np. Wimmer 1857, *Flora von Schlesien*, 3. Aufl., i in.), poważnie obniżające kompletność opracowania. Nie sięgnięto również do starszej literatury, na którą powołują się autorzy wykorzystanych prac (np. Decker 1912, Szulczewski 1951, Schwarz 1967 i in.), co przesunęłoby daty znalezień nieraz o kilkadziesiąt lat wstecz.

Pewne niejasności może budzić sposób cytowania literatury dokumentującej stanowiska. W wielu przypadkach obok autora pracy źródłowej znajdują się nazwiska autorów, którzy w swoich opracowaniach tylko powtarzają jego dane. Ponieważ nie jest to stosowane konsekwentnie, może sugerować, że potwierdzili oni bądź znaleźli gatunek w innym czasie. Możliwa jest też interpretacja, że na podstawie tych prac podano informację o pracy źródłowej, nie mając do niej dostępu, a jednocześnie uwzględniając ją w spisie literatury. Wielokrotnie nie jest przestrzegana zasada podawania stanowisk z wcześniejszych pozycji literatury, znajdujących się w wykazie piśmiennictwa, i przytaczanie ich ze źródeł wtórnych powołujących się na takie publikacje. Przy stanowisku *Lepidium latifolium*: Gdańsk Westerplatte, poza informacją podaną przez Abromeita et al. (1898), przytoczono dane zaczerpnięte z pracy Schwarz (1967) na podstawie Zielnika TRN, której nie wymieniono. Zdarzają się też przypadki pominięcia pewnych pozycji literatury, np. Krupa (1882) przy stanowisku *Lepidium latifolium* z [Krakowa] Bieżanowa oraz nie uwzględniania starszych prac cytowanych w literaturze, np. Góra (1975), z pracy Trzczińskiej-Tacik (1979), przy stanowisku *Sisymbrium orientale* z Krakowa Pleszowa, Ascherson, Graebner (1898–1899), z pracy Abromeita et al. (1903), przy stanowisku *Cuscuta gronovii* koło Ciechocinka czy Kotula (1883) z pracy Piękoś (1972) przy *Scorzonera cana*. Pominięto także niektóre prace cytowane przez Rostańskiego i Sowę (1987), np.: Ascherson, Graebner (1898–1899), Lejmbach (1975), Łuczycka (1977), Stuchlikowa (1985) i nie wykorzystano znajdujących się w nich danych.

W końcowym etapie opracowania, w wykazie stanowisk, zabrakło ujednoczenia pochodzących z różnych źródeł danych, pod względem obecnej przynależności administracyjnej miejscowości, przy podawaniu ich w języku angielskim (np. Oder – Odra, Stara Odra, „Western Warsaw”, Warszawa Wschodnia – East station, Gdańsk, Wileński station, Vistula – Wisła, cereal wharf – Zbożowe Embankment, nabrzeże, torowisko, „Huta Lenin” itp.), lokalizacji w systemie ATPOL (te same stanowiska [nie miejscowości!] w różnych jednostkach kartogramu), czy kolejności stanowisk. Nie ujednoczono również sposobu cytowania literatury i nie wyeliminowano błędów w wykazie piśmiennictwa, o co powinni byli zatroszczyć się także redaktorka i korektor z ramienia Wydawnictwa. Szkoda, że na stronie 4 zabrakło autora i podpisu zdjęcia kwitnącej *Claytonia perfoliata*, zamieszczonego na okładce.

W tekście zauważyć można liczne ślady działalności chochlika komputerowego przeoczone w korekcie (literówki, przestawienie lub zamiana liter, bądź cyfr w datach, brak kursywy, „boldu” czy znaków diakrytycznych), w wielu przypadkach kwalifikujące pomyłki do erraty.

Podsumowując, w porównaniu z dotychczasowymi zestawieniami, lista efemerofitów poszerzona została o 14 gatunków: 9 podanych przed 2002 rokiem i 5 – po tym roku (w tym 4 stwierdzone w Ogrodach Botanicznych).

Monografia posiada przejrzysty układ oraz staranną szatę poligraficzną i pod tym względem wzbudza zaufanie; szyty grzbiet i twarde okładki zapewnią jej trwałość w przypadkach częstego użytkowania, czego można się spodziewać. Tym niemniej, ze względu na zauważone i podane tylko przykładowo błędy, pomyłki i nieścisłości (wszystkich nie sposób wymienić) użytkownicy powinni się liczyć z ich wystąpieniem także w innych przypadkach. Nie pozostają one bez wpływu na dane statystyczne zamieszczone w części pracy poświęconej wynikom, oraz przedstawione na wykresach, kartogramach rozmieszczenia gatunków i koncentracji stanowisk. Ponieważ lista efemerofitów, a zwłaszcza wykaz ich stanowisk będą niewątpliwie najczęściej

wykorzystywaną częścią opracowania, uzupełnienie braków, usunięcie błędów i sprostowanie pomyłek wydaje się niezbędne, aby nie zostały następnie utrwalone w literaturze, zarówno polskiej jak i zagranicznej.

Mam nadzieję, że moje uwagi, poczynione w trosce o poprawność podanych materiałów zostaną przychylnie i życzliwie przyjęte, podobnie jak to miało miejsce w przypadku Autorów „Alfabetycznego wykazu efemerofitów Polski”, gdzie mogłem je przedstawić jeszcze w fazie maszynopisu. Mogą też zostać wprowadzone do bazy danych, na ogólnie przyjętych zasadach, zwłaszcza, że po wyczerpaniu nakładu publikacja będzie dostępna w wersji internetowej.

Napisanie niniejszej recenzji wiązało się dla mnie z ogromnym dylematem. Z jednej strony dlatego, że otrzymałem autorski egzemplarz książki z miłą dedykacją, a jak głosi znane przysłowie „darowanemu ...” itd., z drugiej zaś, wobec stwierdzenia w nim zdecydowanie za dużo różnego rodzaju uchybień, od których nie jest wolna żadna część opracowania, uznałem, iż powinnością recenzenta jest zwrócenie uwagi na ich obecność. Z długoletniego doświadczenia wiem jednak, że błędy i pomyłki raz utrwalone drukiem, będą odtąd powielane (zwłaszcza w przypadku „nowych”, nieistniejących w rzeczywistości i błędnie podanych lub zlokalizowanych stanowisk), i nie pomogą tu żadne sprostowania. Jako przykład może posłużyć stanowisko *Ventenata dubia* z Ciężkowic, podane na podstawie okazu zielnikowego Gustawicza (KRA), zebranego według wszelkiego prawdopodobieństwa w miejscowości o tej nazwie położonej koło Jaworzna (obecnie w granicach tego miasta) – [DF 45], które zlokalizowane koło Tarnowa [mimo iż na etykietce zielnikowej brak takiej informacji] – EF 97 (Frey, Paszko 1998), tak zostało potraktowane również w omawianym opracowaniu.

Wielką szkodą, że mimo niewątpliwie dużego wkładu pracy Autorki, zaangażowaniu wielu osób (s. 7), pomocy finansowej w postaci grantu (2006–2010), istnienia obszernego wcześniejszego wykazu wraz z literaturą (Rostański,

Sowa 1987) i niemal kompletnej listy efemerofitów (Mirek et al. 2002) oraz ułatwień technicznych, jakimi nie dysponowali poprzednicy (wykorzystanie komputera i internetu), zakładanego celu nie udało się zrealizować. Jednocześnie błędne dane będą przyjmowane w dobrej wierze o ich prawdziwości i wykorzystywane dalej.

W zestawieniach/wykazach o charakterze kompilacyjnym najważniejszą rzeczą jest pełne uwzględnienie wszystkich istotnych informacji znajdujących się w wykorzystanych źródłach i ogłoszenie ich w takiej formie, aby mogły takie źródła zastąpić, a czytelnik/użytkownik nie miał co do tego żadnych wątpliwości. Dlatego też, z uwagi na liczne braki, opuszczenia, błędy i nieścisłości trudno uznać omawiane opracowanie za monograficzne, krytyczne, rzetelne i w pełni wiarygodne. Nasuwa ono również uwagi o charakterze polemicznym, które wykraczają jednak poza ramy recenzji.

Mam nadzieję, że w tej ważnej sprawie zaborą również głos botanicy zajmujący się florą synantropijną naszego kraju.

Na zakończenie chciałbym podkreślić, że brak gatunku na liście efemerofitów nie oznacza, iż nie posiada on takiego statusu w skali lokalnej, regionalnej, a także całej Polski.

Moje omówienie pragnę poświęcić pamięci Profesora RYSZARDA SOWY (1927–2006), zasłużonego badacza flory i roślinności synantropijnej i współautora „Alfabetycznego wykazu efemerofitów Polski”.

P.S.

Podczas dyskusji nad powyższymi uwagami w marcu b.r. Autorka zapewniła mnie, że wszystkie wątpliwości były konsultowane i wyjaśniane z kompetentnymi osobami, a mając podane źródła informacji każdy sam może sprawdzić, czy zawarte w nich dane przytoczono właściwie, czy też nie, co niniejszym przekazuję przyszłym użytkownikom monografii.